

Драган Хамовић

СЛИКЕ ДУБЉЕГ ТОКА

Десет (не)снимљених фотографија

1. ЗИД НАД РЕКОМ

И предели се мењају, па се њихове новије слике испрече, истисну првотне снимке у менталним спремиштима. Такав је снимак заштитног бетонског зида дуж источне стране нашег дворишта уз невелику Рибницу, више њеног утицања у већу, именитију реку. Једва могу, у тренутним слајдовима, призвати стари приказ неомеђене дворишне равнине што, у дну видика, чини нагли прегиб и постаје речна обала. Приступ води био је испрва несметан. Иза воћака, баштенских леја, тек сазидане летње кујне и склепане шупе, те граничног кордона од пет стаситих ораха, доспевао сам, без других препрека осим капијице обрасле малином, надамак течног елемента који шуми и дотиче однекуд, од Сокоље, Гоча и Столова, да још мало па нестане у другој, обилнијој ибарској води. А Ибар је ту близу, сишав из клисура у котлину пред своје ушће и нестајање, глумио тромост и мирноћу.

Последња стара слика коју призивам у нешто живљем лику беше муљевита водена површ што гута барем пола наше баште, првог пролећа пошто сам, пре рока, испловио у школу. Сутрадан, вода се из дворишта повукла, а матица је хуктала кроз растегнуто корито. Поплавни талас прође, и лето и јесен. Стиже зима, на чијем је почетку глава тога дворишта, увелико ућутали мамин отац, склопљених очију отпловио. Следећег пролећа, на обалу стижу бучни радници. Плавим, мрким и беласавим каменим уломцима подупиру корито, утврђују насип и поврх насипа, наспрам речне окуке, подижу висок зид од армираног бетона, недостижних два метра и кусур, гледано с речне стране. Да би се углавио у тло, зид засече и жилаво корење наших пет ораха, који су, из године у годину, чак и с таквим ранама, одолевали и рађали.

Са прозора и широке терасе дедине и нанине куће гледам ту неприродно белу, тврду границу, као нешто накнадно и сувишно, јер отада прошло је четрдесет година – река није ни приквасила подножје строгог зида, премда је знала да у самом кориту набуја и, негде тамо узводно, привуче и повуче покоју несмотрену живу жртву.

Прилазио сам, годинама, зиду који нисам прелазио, купећи по трави орахе у сасушеним или гњилим корубама, с неизвесним слатким језгрима. Наслањао се на зид и гледао доле, у корито и оскудни речни ток, над којим се, с друге стране, надноси окомито брдо. Прозирао у воду и кроз воду, у страшну елементарност што се прикрива иза беззелености. Мислио сам да ћу баш овде срести неку пресудну мисао, песму мимо других песама. Ништа од тога. Само упорно бело, бетонски набијено ништа.

Све док нисам заборавио на тај самозадани задатак, на то очекивање и самоизнуду. Песма, одговарајућа горњем опису, напokon је стигла, изједна срочена, када бејаш безмерно далеко и од зида под засеченим стаблима ораха и од плићака с ретким кркушицама. Оно што у свој час потпуно стиже, не касни.

2. ОСМАТРАЧНИЦА С ПРЕПРЕКАМА

Чак и када сам стасао, женски *прошати* у кући ме је одвртао од пењања на разрасло стабло иза куће, на чијим се високим и танким гранама румене моје завичајне трешње. На тај задатак је, по сировину за слатко, одашиљан мој отац, економичније телесно спакован, спрам неусаглашено разбацаног сина што је грађом, премда неискоришћеном, повукао на митског деду, Драгог Босанца, онога што нас напусти након рибничких бујица.

Зато су очински, управо дедовски, ораси над реком, били безбедно поприште успона. Поуздане, испружене гранате руке, надлактице и подлактице, као и рамена, водиле су ме, без напрезања и ризика, до врхова крошњи. У зеленим врховима у којима се могло сакрити, поглед је одапињао своје невидљиве стреле, тражећи далеке мете. Даљине није било. Једва нешто.

Описано окомито брдо над речицом беше прва робусна препрека погледу с ораха. Издиже се оштро, а на самој ивици брда, изнад нас, неко је саградио кућу. Ни данас не знам чија, остала је даља и загонетнија од сваке замисливе куће, а била је, макар с наше стране, неприступачна као тврђава Маглич. Улево, низ реку, указује се рибнички мост и назире мало ушће пред наступајуће велико, Ибра у Мораву. Ту се поглед зауставља, остајући без замаха. А уокoло – начичкане куће и

дворишта одсвуд досељених породица заклањају масиве Столова што повирују иза кровова.

Ако бих се пак осврнуо, пред очима се простирала бела дедина кућа усред дворишног живог поретка, свом ширином заклањајући остатак света. Мотри ме топлим прозорским окнима, довољна и самодовољна. И поглед на њу делују ми као шири, неупоредиви видик од свих видика које сам, с орахових грана, могао догледати. Њени широки обриси ме смирују, у сутонском просветљењу хоризонта иза куће.

3. БЕЛО МОРНАРСКО ОДЕЛО

Волим и данас септембарска светла преподнева, мека, милујућа. Са улице ме је привлачио живи жагор деце у плавом што се одлива према оближњој школи, где одлази и отац, историчар у оставци, на своје државничке послове. Онда би жагор уминуо, заједно са групицама што мину *кисекану* и стругару и замакну ка невидљивом школском простору. У старом делу школског здања, за оног рата – како је поносно истицао кућни историчар у оставци – беше смештена немачка падобранска јединица, припремана за лов на самозваног Маршала, чак у Дрвару.

Жагор је с улице јачао и слабио и опет се јављао да напоскон утихне и очас издуби зјапећу преподневну тишину. Тишина ме је чачкала, вртела унутар груди, чинила nelaгоду. Једног од септембара, истим путељком, у истом жагору, крену и моја сестра. И остајах сасвим усамљен, у својој категорији, у тишини што ме изнутра свркла. Побуђен жагором који се пресуо тамо, иза игралишта. Призив јак. Не знам како, приволах родитеље да, мимо реда, већ следеће године, постанем зрно живог жагора.

И тако сам, у свечаној пратњи мајке и старамејке, млађи од главнице, упловио у жагор и ја. Обучен у бело, наменски шивено, морнарско одело, мимо друге деце с периферије и околних сеоских насеља. Намрштен и невољан, али немоћан пред диктатом матријархалних модних решења.

Тако сам почео, симболички обележен, као мали принц, *дишов син*, који заправо није хтео друго него да буде неприметан и обичан, ни по чему издвојен. Није помагало. Стидом беше преливен сваки корак, обеснажена свака предност, увећана свака слабост. Нисам веровао у своје моћи и вештине – а изгледало је супротно. Мој друг Бобан, син наставника ликовног, био је и плав и насмехнут и дружељубив и знао је беспрекорно да црта и пева. Ништа од тога нисам био ја – облачен, након оне морнарске, у прекомотну тегет ђачку униформу и у, за децачке недостојне, хулахопке испод панталона. Каткад тако тесне да сам,

прве школске јесени, преутегнут и преслаб да их свучем у школском нужнику за време одмора, трпео на часу, трпео и, несвестан, поплавио испод своје клупе. Олајисани стари школски под пропаде пода мнош, а учитељ ме само благо упути кући. Топли, људски фино усклађени учитељ Радиша, споља слика и прилика Клерка Гебла. Учитељево уредност одевања нана је истицала наспрам одевне безбриге свога зета, мога оца.

И тако, саживљен с разноврсним изворима стида, до данас. А све поче од несносне тишине после септембарског ђачког жагора и белог морнарског одела, у којем се отиснух на школску пучину без обале и тачног одредишта.

4. УЈЕД ПСЕЂЕГ СРЦА

Познато је да школа штети животу, изобличава и квари будуће људе, уноси заблуде и претеране страхове. Примера је онолико, од црног црње. У четвртном разреду ваљда, као особито средство преношења знања, гледали смо наставне филмове, махом на здравствене теме. За разлику од других садржаја, ту није било умекшавања и стилизација. Филм о полним болештинама – у доба када још ни о нашој полној запупелости није било помена – приказивао је беспоштедне призоре пипаве зоне. Излучења телесна нису угодан приказ, посебно ако се извргну, изопаче, услед полног нереда и неваспитања.

Непосреднији одјек такве показне наставе имао је на мене филм о беснилу, којим смо даровани као трећаци. Кабасти пројектор зуји, ко-тур траке пуцкајући намотава и прескакује, а бас-баритони „из офа” опомињу на претње по здравље и живот што нас могу задесити, а мо-рамо их знањем, опрезом и вештинама избећи. Редитељ наглашава крупне планове разјапљених псећих чељусти, с белом пеном попалом између вилица, агоничне призоре уједених и беснилом захваћених људи. Смрт загарантована.

У нашем дворишту вечито трчкају мешанци што их неко – а најчешће ми, деца – донесе из оближњег легла под каквим жбуном, када су кучићи мали као пацовчићи и неодољиви. Нана и мама причају бајке о негдашњој Лилици, домаћој паметној куји, љубимици свега комшилука. Знала је, јутром, да испрати на посао сваког раниоца из бројног круга комшијског, радничког света. Кад је неки обесни ловац, долазећи однекуд и некуд идући, Лилицу устрелио на путу, деду једва спречише да не крене у крвну освету због миле звери. Сви наредни мешанци за наше старије беху Лилице, док смо ми, деца, надевали друга имена и разбрајалицу умилних надимака.

Лари је био црно-бело кученце, прво у моме старатељском низу, названо према каубоју из стрипа у *Забавнику*. Нису умели да ми објасне како га то нема, не знам да ли су знали. Говорили су: мора да га је одвела луда Стана и негде заборавила. С белим Микијем блажих тугу, док, рецимо, мачке нисам волео, јер се пренемажу. Чак и касније, један црни псећи малишан, беше ми једино друштво кад сам у самоти спремао испит из опште и дубровачке књижевности. Нашавши га отрованог, тата га закопа под средњим орахом – опрезно ми рече након испита. У онај бетонски зид, код места где је закопан, уписао сам графитом патетичан, али искрен епитаф, временом избледео, о малој црној бесловесној радости што се ту смирила.

А био сам деветогодишњак када дође најдраматичнија, мислио сам кобна, епизода мојег иначе бескрвног детињства, у којем нисам ни пригњечео прст, нити поломио руку или ногу, ништа од тога. (Једино хируршка операција „фимозе“. Како је објашњавао лекар, породични пријатељ, „мораћемо да радимо оно што раде муслимани“. И Јевреји. Нисам имао појма шта говори, али по скидању завоја не препознах свој дечји уд.)

Тих месеци у дворишту нам је скакутала кучка коју нисмо узимали баш као нашу, али је трпесмо. Наравно, опет Лилица. За њоме је поскакивао неки помало фуцнути кер скитница. Није нам се допадао те их раздвајасмо. Како то у природи бива, кером занета и заскочена Лилица занесе, не питајући никога. Беше касно пролеће када је био видљив њен отежали трбух с набреклим дојкама. Нана је најупорнија у спутавању псећег пара и посеже, те кобне тихе суботе, за суровим решењем. Затвори Лилицу у подрумче под терасом куће, испражњено од угља, док је брижни псећи женик облетао око приручне тамнице, стражарећи.

Очијукајући с драгим кроз металне решетке подрумских вратанаца, Лилица неутешно цвили и завија. Случај комедијант хтеде да се тадашњи ђак, који ово свету приповеда, преко обичаја, нађе у соби више подрума, крај прозора, хотећи да се усредреди на важан ђачки посао – мада је то ретко чинио и радним данима, камоли суботама. Накратко је, у посао уроњен, подносио кујино запомагање док не схвати да га то деконцентрише, те се сјури да одроби грешну и тешку Лилицу и тиме прекине звучни терор. Како је пришао подруму да га откључа, кер делија се на дечака баца, режећи, али се овај измиче, додатно разљућен на глупог пса који ништа не разуме, па га тера и гађа јабучицама палим у траву. Кер се тактички повлачи, а дечак нестрпљиво покушава да окрене кључ у тврдој и несолидној брави. Али, глупи кер се притаји и док дечакову пажњу одвлачи глупи кључ у глупој брави, тихо му се прикучи и зграби за лист десне ноге.

Осетих бол од угриза и прође ми кроз главу слика истог пса, преко које бејаш олако прешао – како ту скоро, у дну дворишта, повраћа не-

што бело. Будући школован дечак, ту недавну белу повраћку и данашње псеће глупо понашање према мени што хоћу да помогнем, у себи повезујем с његовим беснилом. Када је моја устрчана нана, полетела да рану дезинфикује, грешком насула бочицу хидрогена уместо алкохола, на лучном трагу од уједа појави се бели слој, налик пени.

Све се, у часу, склопило. Уједе ме бесан пас, умирем – филм о беснилу није остављао могућност друкчијег исхода. Скамењен при хитрој помисли на скору, прерану и сигурну смрт, зачуђено помирен да се смрт мени дешава – утонух у несвестицу. Када се, иза поднева, пробудих, затекох се у животу, умотан на каучу дневне собе окружен брижним очима, уз додатак помињаног пријатеља лекара што ме је, без верских примисли, лане заправо осунетио. Сад ми је, превентивно, само преписао антитетанус вакцину.

Лилица се окоти, мислим да се међу младунцима обрео и мој миљеник, белац Мики. Кер се, још мало, бавио око своје породице, па му је ваљда досадила. Толико тога је прошло, нестало без трага, једино ми не избледе лучна линија уједа на листу десне ноге, печат псећег мушког срца што брани плодове нагона, слепо и безусловно.

5. ВЛАДИМИР, ЉУБОМИР И ДРАГОМИР

Коначно збрињавање митског деде – с којим су ме зарана, без сувише основа, поредили – збило се када је ограђен наш породични, стешњени ћошак покрај пута у оближњем насељу мртвих, а тамно сијајући споменик од шведског мермера монтиран на место где је над њиме утабана земља. Нана и мама чуше и почуше дедину жељу да какав-такав белег подигне својим родитељима и браћи, јер мимо њега, најмлађег сина Видака и Милке, од Зворника на Дрини, није остало мушких глава. Дуго раздвојени, сви се састаше у запису на дедином споменику. С лева и здесна смеше се младалачки портрети дедин и још задуго живе нанае, а на средњем саставку ређају се уклесана имена и годишта дединих родитеља и двојице браће, уз напомену да су Владимир и Љубомир „стрељани у Јасеновцу”.

Ознака „стрељани” није била најпрецизнија када је реч о технологији рада познатог радног логора, али је макар значила људскије умирање, а на таквим смо примерима подизани и храбрени да је ужас прохујао, а ми навеки искупљени њиховим жртвама. А моја је породица, ево, приложила колико је већ могла. Реч *Јасеновац* ми се отад засече у слух, као што је реч *јама* одјекивала језом, откад ми је, пролазећи поред белог споменика на путу ка очевини у беласавој Херцеговини, тата открио да су тамо, онда, бацали живе људе.

Отад се, бар за мене, Владимир и Љубомир доселише у наш дом, као одсутни а припадајући житељи. Као недостајући чланови тријаде какву су чинили Младен, Станко и Лазар, моји добри стричеви и мој отац, или сестрински трио Росанда, Драгица и Радмила, у којем је последња у низу наша нана. Ја сам бар имао сестру, наравно и стричеве, макар и надалеко, једино је мама јединче – расло без стричева, подаље од тетака, које нису самовољно побегле за некога сиротог стаситог опанчара, као наша нана, тада лудо малолетно дете.

Откада је пронађен светлопис, фотографије су више од слика, породично благо ничим заменљиво. Вечити тренуци неустављивог тока. Било их је пуне кутије, а међу њима оне на сивкастом или жуткастом папиру, из дубље недосежне прошлости. На таквим фотографијама из непостојања изронише и погледаше ме одсутним очима ликови Владимира и Љубомира. Овај други са сиве заједничке фотографије незнатих мушких ликова, колега службеника, у горњем реду. Стајао је, с рукама на леђима, густе зачешљане црне косе, чини се, намрштен или наљућен, од сунца у очима или од каквог другог, тренутног или дугорочнијег незадовољства. Заличи ми на мене, мргодног, с оног фотоса првог школског дана у смешном матроском оделу.

Владимир је био сам на јединој сачуваној слици, сликан до паса, испред неких врата. Поред жуте скраме, фото запис остаде донекле разливен и оштећен, тако да се није јасно разазнавао лик наочитог и насмешеног човека, код којег сам, бар у силуети, такође тражио заједничке црте. Слика искрзана као средњовековна фреска, од времена, од влаге, од штеточинске руке, несагледивих очију, као код Симониде или Стефана Лазаревића.

Покушавао сам замислити њихове ликове у микротренуцима судњег часа, њих допремљене из источне Босне, прве ратне године, са обале Дрине на обалу Саве, у мноштву којем је намењено да нестане, без трага и помена. Одустајао сам и враћао се њиховим ликовима на хартији, осењеним светлописом. Све што бих у микросекунди замислио беше сувише страшно, као онај наставни филм о беснилу.

6. ЛУДА СТАНА

Нана је стално пословала око кујне, куће, дворишта и баште, понекад и кокошака, ако их је држала. Не само неодустајни борац и спретан оперативац, умела је да упосли друге и да послове води и усмерава. Откако памтим, једна од повремених, изразитих дворишних фигура беше Стана, несмиреница из Мрчајеваца. Ишла је од куће до куће и помагала шта је знала. Добијала би храну, одећу и мало новца – веће

суме губила је или протраћила. Кучићи су Стану, у групама, стално пратили, из разних дворишта, а она их је разигравала. Тако и Лари, наводно, оде за њоме.

Радовала се сваком добитку и раздраганом обраћању. Сама је упадала у нагла одушевљења, сипајући речи које није могла да заустави. Мрмљала је себи, без престанка, полугласно и полуразумљиво, с неким се справљала. Јесте, јесте, јесте, јесте. Шта јесте, Стано? Није, није, није, није... Шта није? Ама пусти, не знам шта причам... А некад би разговарала разложно и мирно, делећи с наном или мамом горке талоге искуства.

Мршава као прут, црних усијаних очију, наглашено усправна. Мада држи до хигијене, одаје кисели задах бескућнице. Најчешће је рибала простирке украј чесме у дворишту, у посао се уносећи с потиском неке скровите муке. Душу је вадила тим теписима и стазама. Нана је узалуд пожурује, јер и други послови чекају и треба их преузети. Стално се жалила на Стану, али без ње није могла, као без леве руке. Задржавала се неко време, ноћивала у летњој кујни, па одлазила и опет се однекуд враћала. Обично с вечери провири кроз прозор велике кујне, са басмака, с крештавим дозивом: „Газдеее!” – гдекад препадајући нану замајану око шпорета или судопере. Не схватах ту титулу *газда*. Онда се Стана смештала у свој кутак, као керуша, и ујутро настаљала неки свој раније почети посао.

Из године у годину, као да није старила. Долазила је и одлазила. Ко зна какав је то пртљак прича, преживљених и уображених, морала носити откада је преклопила умом и зашла у свој свет којим је лутала, размењујући салве реченица с аветима што су је пратиле. Моја слика је оваква, спољна и мањкава. Наравно, допуњена бајословним наносима, јер папир, за разлику од живота, не трпи све. Сада је боље разумем, кад и сам мрмљам себи самоме у браду, све чешће, оштрије и неразговорније, не само док спавам.

7. ЦРНА „WELTMEISTER” ХАРМОНИКА

Нана је знала да запева на одушцима од посла и борбе непрестане. Њен уживљени глас извија полагању и освајајућу Змајеву песму „Зрачак вири кроз гранчице”... Мислио сам да описује баш јутарњи сноп сунца с нашег прозора, према дворишту, који ме је напречац будио. Међу кућним музикалијама, повлашћена беше плоча Царевчевог оркестра с колом „Моравец”. Када сам је први пут преслушао, открих да ту мелодију однекуд, не знам како, препознајем и пригрљујем. Пошто је сестра упућена у балетску школу, мој додатни обликовни задатак се знао. Хар-

моника се наметну као средокраћа између онога шта јесмо и чему тежимо, употребљива и поштована у најближем окружју.

Ћутке преузех тај задатак, као сва претходна морања, можда и с титрајем занимања за чарања што их је, под туђим прстима, моћни инструмент производио. Одведоше ме у жуту четвртасту зграду музичке школе, на углу улица Цара Лазара и Хајдук-Вељкове, где је нана, као девојче и сироче, одавно похађала женску занатску школу. На часовима солфеђа утапах се у певајућу скупину, по читав час грајући „ла-ла-ла-ла” и „на-на-на-на”, уз клавирску пратњу вечито неиспаног наставника.

На хармоници је већ другачије, један на један. А то Један преда мном беше Једна, професорка одсечна, затегнута као струна. Личи на Немице из ратних филмова, прва особа без вишка стрпљења којој допадох у руке. С кратком зифт црном па златноплавом косом, наглих али спретних покрета, севајућих тамних очију, наглашено нашминкана. Уливала ми је страх, али сам то крио и, пред собом самим, правдао је личним неумећем. Јер зашто би била таква ако не заслужујем. Однекуд чујем да је разведена – ама нисам начисто шта то подразумева.

Према узрасту и снази одредише ми хармонику од шездесет басова, али ми родитељи ипак купише сјајну грдосију од чак деведесет и шест, црну велтмајстер хармонику, рачунајући да ћу до те мере убрзо дорости. С напором сам је подизао, заклањала ме је већим делом, тешко је обухватао, померао и носао. Отпрве је примих као терет што ме премаша. А прсти ме слушају и не слушају.

Нана је знала да ме посади пред пулт са нотама и да ме прати како вежбама, одмарајући, жмурећи на каучу. Почињао бих по нотном запису, онда одустајао од такве принуде, те притискао насумце по клавијатури и басовима, производио случајне складове и чешће раскладе. И то је трајало и ја сам као вежбао. Нана је устајала из будног полусна, искрено ми хвалећи свирку – те одлазила послом.

Када сам, доцније, оснажио у себи побуњеног човека, на крају пете године хармоничког мучења реших да збацим црни велтмајстер инструмент с диркама што заглављују и мехом што већ шкрипи, јер се хармоници, грубим баратањем и неодржавањем, светих за причинене недаће. Прекид учења у завршној години ниже музичке школе беше први одлучни израз слободног избора, скидање терета до којег никада нећу дорости, а неретко сам то прижељкивао.

Део неуложеног тонског израза сада полажем у унутарња сагласја речи и реченица које исписујем у стиху или, тек незнатно растерећеније, у прози. И док у тим спојевима речи не причујем музику што се ослобађа, знам да ништа нисам постигао. А кад је зачујем, као ми да се јавља неусвирана велтмајстер хармоника. И дан-данас чами у кутији, у бившој подстанарској соби наше куће, као олупина.

8. СЦЕНА И СТИД

Ствари се дешавају, једна мимо и преко других, сударају и гуше. Али неке се одиста међусобно удесе, руком онога што све удешава, *шворећи људима на боље, не хоћећи људске пројасици*. И то јесте удес, изворно речено, промислени стицај у свету расејаног смисла. Отуда се и удеси да у доба кад сам престајао бити дечак проради, обновљена, градска позоришна кутија где сам као питомац ушао, заједно са групом узбурканих вршњака. Беше то *мала кушија већа од своје величине* и све је мирисало и изазивало. Учили су нас тамо како да стојимо, ходамо и говоримо, као да те вештине нисмо донели из досадашњег живота. А махом и нисмо.

Тешке црне завесе на оквирима сцене, слева и здесна, окер драперије главне завесе што расклапа и заклапа сценску нутрину. Оркестар светала у јаким прашњавим сноповима, рефлектори размештени са свих могућих страна. Светло је основно. У театру, с дневног видела накратко пређемо у мркли мрак, да би се, заједно са разнобојним сноповима, пробудио играни живот, гушћи од онога који познајемо и којег нам је обично доста.

Помињем стид. Свако страно тело у кући, непозната или полупозната појава изазивала ми је опрез и жељу за уклањањем с лица места. Сваки принудни излазак међу друге, такође. Посете срдачних и комотних рођака, одласци код ближњих, будили снажни налет безвоље и неспокоја. Некакав камен би се с мене одваљивао након првих размењених реченица. Али, увек стајаше на почетку сусрета, тај камен. Осећах границу између себе и других, као опипљиву преграду, налик на онај бетонски зид између мојег дворишног света и моје реке – чак и када су сусрети засипани осмесима и драгањем. Није лако стати пред другог човека, ако заправо не знаш ко си и шта си и докле досежеш. Сâм не знам ко сам – а ко ли овај други, и шта носи?

Али, зашто је сценски наступ нешто друго у односу на дневне ситуације и реплике? Зашто сам тамо тежио, а радије се клонио непосредног општења? На бини, испод нападних светала – а први пут изађох с наполеоновском капом на глави у театру апсурда – унапред сам припремљен на повезани низ речи, радњи и догађаја. А живот је углавном метежан и неувежбан, досадан или опасан. На сцену човек излази спремнији него у живот и зна да је све, и љубав и мржња, и живот и болест, само игра, у коју се вољно улази, из које се вољно излази. *Кад сам се родио, имао сам око четрнаест година*, изусту као прве речи у Јонесковом комаду мој лик Жак-син, у Данојлићевом преводу. Таман сам с толико година у тој малој кутији изнова рођен, проходао и говорио, са заштитном, сценском маском на лицу.

9. БАЧЕНА КОЛИЦА

Она летња кујна у дворишту одавно је спремиште свега и свачега, до-трајалог крша. А беше замишљена као кутак угодности у сенци воћних стабала надомак реке. Из скромне резиденције што још мирише на креч, седећи тешко покретан, деда ме испраћа у први школски дан. Већ следеће зиме заседе у митске пределе, а на кујну смо почели забора-вљати, осим као сезонску радну јединицу за печење паприка и срод-не подухвате.

Немарно отурене, ствари упијају дах влаге и ситне прашине, поред мириса понетог из употребног периода. Ђопаве столице, трубе просе-њених тепиха и стаза, кућни апарати изван функције, нарамци старих новина, крње баштенске алатке, кофе и повећи судови. Мимо других, очекиваних предмета, спазим у куту склопљена болничка седећа коли-ца, с точковима издушених гума, као на бициклу. А служила су, раскло-пљена, оцу и нама помагачима, оних месеци када више није могао стати на десну ногу. Све мањег и све тежег, ритуално смо га посађивали у ко-лица и превозили дугих пет метара до суседне, велике собе. Потом га колицима враћамо у постељу, а он нас бодри да лакше издржимо туча-ну тежину у коју се, ослабљен и умањен, претвара.

Кућа нам је, исте године кад се одселих из родног града, наједном постала болница. Осим тате, у соби с ону страну зида, с Паркинсоном и још много чиме, рвала се ослабљена нанина снага, у великој посте-љи, коју сам, као дечак, делио с њом, поред источног прозора. Мајка је тада одужила сваки мукотрпно привређени динар уложен у њене лекарске студије. Заменјивала је и конзилијум и особље, истискујући из себе све што је икада знала а може помоћи мајци и мужу. Сахранила их је истог зимског месеца, у размаку од три седмице.

А само годину дана пре ове сезоне нестајања у родној кући, слуша-ли смо како отац, у благо театарском тону, без повода јачег од необа-везног ћаскања млађих о стварима које их побуђују, изјављује да у Бога верује, али не и да је Христос његовог имењака из Витаније васкрсао из мртвих. Досећах се те драмске партије када сам га, с напором, узи-мао у наручје и пребацивао у колица, у корисну нараву на точкови-ма, донету управо из позоришног фондуса. Када је Лазар први пут устајући из постеље поклекао и пао, присетих се реквизите из једног комада, инвалидских колица из којих је некакву вербалну таму изго-варао неки мрачни лик. Тумач тога лика, уједно управник позоришта, без речи и реверса, уступа ми нараву из изигране представе. У кома-ду играх и сâм, белу зализану авет у лику верглаша, издигнуту на ме-тарским кутијама као на штулама. Тако су ова колица, по други пут бачена у крај, служила као реквизит у двама драмама о смрти. Јер Ла-

зар више није устао, него се на тим колицима котрљао, месецима, из дана у дан, крају властитог комада.

10. НА РАСКРШЋУ УЛИЦА КРАЉИЦЕ НАТАЛИЈЕ И БАЛКАНСКЕ

Време ми је, ђолази у собу. У ону забачену, на другом крају простране куће, која памти многе подстанаре, а без њих је играла улогу допунске оставе за тегле с туршијом, ајваром и слатким, за тешке старе капуте, књиге и апарате. Налог моје жене, тих и неупитан, зазвуча тада чудно. Јер били смо у дому у којем су наизменце давани први помени: најпрени, сахрањеној уочи Бадњег дана, те оцу, умрлом на дан листа *Полишика* (без којег није могао) – а положеног у земљу на Савиндан. Када су прве лопате земље попадале по његовом спуштеном сандуку, начас заштитеног даха, севну ми да се бацам за грумењем, доле. Хтедох и ноћ пре укопа да самцит пробдим крај очевог ковчега на великом столу у великој соби, самоокривљен што сам, оне вечери када се раздирао и мртву мајку дозивао био предалеко, у плитком смеху с неким случајним људима. Нису ми то допустили. Послаше ме да починем у ону собу, у коју ме сада жена, недуго потом, позива с предумишљајем. Није ми било ни до чега, анестезираном од ланца болних догађаја. Нелагода очас неста из теретне свести при честитом нагонском акту, под старим јорганом, у соби на другој страни тужне куће. Био сам у тридесет трећој години, али ми не беше до бројања ни до накнадне симболике.

А ево ме сада чак на другом крају исте, отежале године. У полупразном београдском аутобусу, пред Бранковим мостом, баш на свој тридесет и четврти рођендан, осамљен и снужден, допало ми је да слушам плачевни пев циганчета и рашивену пратњу хармонике. Просе уз лепљиву мелодију коју моја певљива жена месецима певуши. Лазар Други приспева на ову страну, из материнских рујних олуја, слутим али не смем да верујем, иако ме ненадна појава мусавог дечачића на ту помисао упућује.

Напокон, на косој раскрсници улица Краљице Наталије и Балканске, у то облачно суботње поподне, затиче ме глас породиље, краљице моје, с двоструким рођенданским честиткама. Онамо пођох, с друге стране реке, не знајући шта ћу од себе, ма каквом исходу у сретање. На вест о Лазаревом устајању из мајчине утробе, напетост се накрену у полуизнуђен плач, на скоро безљудној улици. Сретоше се, у дозиву, заправо, на том раскршћу, два лазаревска плача у моме пригушеном гласу. Онај од пре више месеци, очев одлазни – са овим долазним дечјим плачем након првог удаха. И сувишан, поскочих, радосно узмуван,

појурих по граду и мноштву до којег не допире ништа од оног што ме је тектонски заљуљало. Али оживљава неко мноштво у мени, уједно обрадовано и тугљиво – и ја више нисам сам.